

О. Видра

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

На основі аналізу психолого-педагогічних літературних джерел, а також результатів власних теоретичних та практичних досліджень ми визначили, що професійна психологічна культура майбутнього вчителя трудового навчання є досить складним особистісним утворенням і має власну структуру, у складі якої існує певна внутрішньо-активна система, яка взаємодіє із структурою особистості майбутнього вчителя праці та його структурою навчально-професійної діяльності.

Різні науковці, які займалися і займаються проблемою психологічної культури, використовуючи різні підходи, відповідно, по-різному наповнювали зміст структури психологічної культури особистості.

В перших наукових психолого-педагогічних працях, присвячених психологічній культурі особистості педагога, В.І. Войтко, В.О. Сухомлинський, О.О. Бодальов, Н.В. Чепелева, О.Я. Березіна та ін. вказували на такі структурні компоненти психологічної культури, як система психологічних знань, умінь і навичок, гуманістичні цінності або сукупність певних цінностей та ступінь їх використання у професійній діяльності, емпатія, рефлексія, психологічно-культурне педагогічне спілкування.

З подальшими дослідженнями психологічної культури її структура ускладнюється, набуває все більшого зв'язку із структурою особистості у роботах Я.Л. Коломінського, О.Б. Орлова, Л.С. Колмогорової, О.І. Моткова, С. Мартиненко та ін.

Особливо цікавими є роботи науковців Інституту педагогіки і психології АПН України І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоевої, С.У. Гончаренка, І.Д. Бега, Н.А. Побірченко та ін., за допомогою яких стали можливі наукові розробки структури психологічної культури особистості, зокрема Відділу психології трудової і професійної підготовки. Саме в роботах В.В. Рибалки, Г.О. Балла, П.С. Перепелиці, Д.Ф. Крюкової, Е.О. Помиткіна, В.І. Панченка, З.Л. Становських, О.М. Ігнатович можна віднайти останні розробки структури окремих видів і психологічної культури особистості взагалі.

Завдяки згаданим інформаційно-практичним надбанням науковців стала можливою розробка конкретно структури професійної психологічної культури саме особистості майбутнього вчителя трудового навчання, що досі не набувало спеціального дослідження.

За допомогою результатів нашого практичного констатуючого дослідження [1], співставлення їх з іншими відповідними дослідженнями, їх по-

еднанням з вищевказаними теоретико-практичними надбаннями, нам вдалося з'ясувати специфіку і структуру професійної психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання, яку зображено схематично на рис. 1.

Структура професійної психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання в моделі його особистісної навчально-професійної діяльності

Рис. 1.

Розроблена нами структура професійної психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання містить у собі три основні системи або підструктури: *культуротворча, особистісна і контролююча*.

Кожна з них відповідає за виконання певних функцій, які мають особистісне і професійно-педагогічне спрямування, що в цілому дає відображення саме професійної психологічної культури майбутнього вчителя праці.

Культуротворча система є «серцем» структури психологічної культури. Дана підструктура побудована відповідно до особистісного, ціннісно-рефлексивно-креативного підходу до вивчення психологічної культури, запропонованим В.В. Рибалкою [5, с. 156], яким ми користуємося в нашому дослідженні. Вона складається з трьох структурних одиниць: *культурно-психологічних цінностей*, які являють собою систему культурно-психологічних якостей і здібностей особистості майбутнього вчителя праці; *рефлексії* – механізму, який відповідає за осмислення, переживання, оцінку, самоусвідомлення і самоаналіз системи вказаних цінностей; *творчості* – маєть на увазі діяльність студента, яка спрямована на створення нових культурно-психологічних цінностей. Всі ці три компоненти взаємопов'язані між собою та відображають у загальному вигляді механізм розвитку і примноження психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання.

Особистісна підструктура включає в себе блок внутрішньо-особистісних видів психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання (відповідно до соціально-психолого-індивідуального виміру особистості [5, с. 106]), серед яких виділяються: *культура конструктивного, професійного педагогічного спілкування, мотиваційна культура (або культура професійного цілепокладання), культура вияву характеру, рефлексивна культура, культура психолого-педагогічного досвіду, інтелектуальна культура, психофізіологічна культура*.

Другий блок складають сфери прояву психологічної культури студентів у навчально-професійній діяльності, серед яких відповідно до діяльнісного виміру структури особистості [5, с. 106] виділяються: *потребнісно-мотиваційна, інформаційно-пізнавальна, цілеутворююча, діяльнісно-результативна і емоційно-почуттєва сфери*.

Два блоки особистісної підструктури професійної психологічної культури студентів взаємопов'язані між собою і містять у своїй площині культуротворчу підструктуру. Завдяки цьому культуротворча підструктура, а саме система культурно-психологічних якостей і здібностей, набуває структурного вигляду, тобто кожна якість стає належною до відповідного виду професійної психологічної культури студента і відноситься до відповідної сфери її прояву у навчально-професійній діяльності майбутнього вчителя трудового навчання.

На основі результатів нашого констатуючого дослідження [1], а саме факторного аналізу, ми з'ясували, що фактично всі культурно-психологічні прагнення студентів, а точніше – їх реалізація (тобто прояви психологічної культури в особистісній, навчально-професійній діяльності та поведінці), підпорядковані і залежать від таких трьох факторів:

1. **«Інтелектуальний фактор»**, під яким ми розуміємо інтелектуальну діяльність, спрямовану на власний розвиток студента і особистісний роз-

виток учнів. Адже вчитель трудового навчання формує і розвиває особистість учня саме крізь інтелектуальні процеси, які спрямовані на виконання практичної та розумової – теоретичної діяльності.

2. **«Фактор спрямованості»**, в зміст якого ми вкладаємо любов майбутнього вчителя до своєї професії і праці, конструктивність професійної педагогічної діяльності, професійну відповідальність.

3. **«Фактор любові до дітей»**, який містить в собі зміст гуманістичного спрямування на щастя інших, любові до дітей, альтруїзм, чуткість, терпимість, чесність тощо.

Аналіз характеру зв'язків даних факторів з культурно-психологічними прагненнями вказує на те, що ці фактори виконують роль своєрідних особистісних фільтрів, які контролюють процеси розвитку і використання психологічної культури студентом. Саме тому в структурі професійної психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання ми виділяємо третю систему або підструктуру – **контролюючу**, яка складається з трьох компонентів, названих відповідно до факторів (*інтелект, гуманізм і спрямованість*) і з відповідним змістом.

Структура професійної психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання є внутрішньоактивною, що забезпечується внутрішньою взаємодією трьох підструктур та їх компонентів між собою, а також зовнішньоактивною, що забезпечується взаємодією та взаємозалежністю із структурою особистості студента і структурою його навчально-професійної діяльності. Як показано на схемі, в своїй сукупності це дає особистість майбутнього вчителя трудового навчання з розвинутою психологічною культурою.

Ми вказали, що основу професійної психологічної культури складає система культурно-психологічних цінностей або якостей і здібностей майбутнього вчителя трудового навчання. Відповідно до цього ми розробили еталонну модель культурно-психологічних якостей і здібностей вчителя трудового навчання з метою її подальшого використання в процесі розвитку професійної психологічної культури студентів індустріально-педагогічних факультетів. Ця модель розроблена на основі структури особистості, за В.В. Рибалкою [5], і містить в собі 125 культурно-психологічних якостей і здібностей, які були систематизовані і класифіковані шляхом конкретизації і диференціації якостей, функцій та процесів, що наведені у різноманітних психолого-педагогічних наукових джерелах.

Звичайно, поєднання в сукупності всіх якостей та здібностей, наведених у класифікації, в особистості однієї людини – явище досить рідке, майже неможливе. Тому створена психологічна модель психологічно-культурної особистості майбутнього вчителя трудового навчання являє собою своєрідний еталон якостей та здібностей, на формування і розвиток яких має бути спрямований вплив нашого подальшого формуючого дослідження.

Таким чином, нам вдалося з'ясувати психологічні зв'язки структури особистості майбутнього вчителя трудового навчання із професійною психологічною культурою та її роль в структурі навчально-професійної діяльності студента. На основі цього, враховуючи специфіку особистісно-професійної діяльності майбутнього вчителя праці, ми розробили структуру професійної психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання,

з'ясували її принцип існування і внутрішньої та зовнішньої взаємодії. А отже, ця інформація є достатньою для з'ясування механізмів розвитку професійної психологічної культури і подальшої розробки моделі її розвитку у студентів – майбутніх вчителів трудового навчання.

Література

1. Видра О.Г. Експериментальне дослідження зв'язків між особистісними професійними якостями і здібностями та компонентами психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання // Вісник ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка. Випуск 22. Серія: Педагогічні науки. – 2004. – С. 35-39.
2. Войтко В.І. Про психологічну культуру вчителя. – К.: «Знання», 1974. – 47 с.
3. Колмогорова Л.С. Генезис и диагностика психологической культуры младших школьников. Барнаул, 1999. – 256 с.
4. Коломинский Я.Л. Психологическая культура – условие и цель деятельности психолога // Психология. – 2000. – №2. – С. 14-19.
5. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології: Навчально-методичний посібник. – К.: Ніка-Центр. 2003. – 204 с.
6. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: В 5-ти т./Редкол.: Дзевирин А.Г. и др. – К.: Рад. школа, 1979. – Т.3. 1980. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. 719 с.

С.В. Вязникова

ПРАКТИЧНА РОБОТА ПСИХОЛОГА В ПІДРОЗДІЛАХ МІНІСТЕРСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТА У СПРАВАХ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ВІД НАСЛІДКІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

10.10.2005 року Указом Президента України затверджено Положення про Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (МНС України).

Згідно з даним Положенням, МНС України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики в сфері цивільного захисту населення й територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, поводження з радіоактивними відходами й вибуховими матеріалами промислового призначення, рятувальної справи, техногенної, пожежної й промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду, створення й функціонування системи страхового фонду документації, а також гідрометеорологічної діяльності.

У цей час МНС України – це багатофункціональна система, від якої суспільство вимагає чіткого й професійного рішення питань профілактики виникнення надзвичайних ситуацій, ліквідації їх наслідків, а також попередження катастроф техногенного й природного характеру, уміння взаємодіяти як у професійному середовищі, так і серед населення.

Особливого значення зараз набуває необхідність впровадження в практику роботи персоналу МНС України вдосконалених і модернізованих форм і методів роботи, що використовуються співробітниками служб порятунку розвинених європейських країн. Безпосередньо це стосується розвитку форм і методів роботи психологічної служби МНС України, тому що психологічна служба є невід'ємною складовою МНС України.

Психологічна служба в системі МНС України існує більше 8 років. Структурні підрозділи на місцях (тобто в областях) представлені Центрами психологічного забезпечення. Співробітниками Центрів ведеться робота в декількох напрямках. Основними з них є:

1. Професійно-психологічний відбір кандидатів на службу та у відомчі навчальні заклади;
2. Психологічний супровід службової діяльності;
3. Психологічне забезпечення аварійно-рятувальної діяльності.